

کوشش مرعشلی، بیروت، دار المعرفه، ۱۴۰۶ق؛
 مستند الشیعه: احمد النراقی (م. ۱۲۴۵ق.)، قم،
 آل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۵ق؛ مسند احمد: احمد بن
 حنبل (م. ۲۴۱ق.)، بیروت، دار صادر؛ معجم
 مقاییس اللغة: ابن فارس (م. ۳۹۵ق.)، به کوشش
 عبدالسلام، قم، دفتر تبلیغات، ۱۴۰۴ق؛ المغنی:
 عبدالله بن قدامه (م. ۲۰ق.)، بیروت، دار الکتب
 العلمیه؛ وسائل الشیعه: الحر العاملی
 (م. ۱۱۰۴ق.)، قم، آل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۲ق؛
 الوسیط فی المذهب: الغزالی (م. ۵۰۵ق.)، به
 کوشش محمد محمد، قاهره، ۱۴۱۷ق.

محمد قدیریان

اضطجاج ← تحصیب

اِضْمٌ: وادی بزرگی در حجاز میان مدینه

تا دریای سرخ

اِضْمٌ نام وادی گسترده‌ای در حجاز است
 که مدینه منوره نیز در آن قرار دارد.^۱ با توجه
 به وسعت این وادی، بخش پیوسته و نزدیک به
 مدینه را که میان آن شهر و اُحد قرار دارد،
 «قنات»؛ بخش بالای آن را «شَنَطات»؛ و از
 آن جا تا پایین تر را که به دریای سرخ می‌رسد،
 «اِضْمٌ» می‌نامیدند.^۲ امروزه به وادی اِضْمٌ،

بیروت، دار الفکر؛ شرح العمده: ابن تیمیه
 (م. ۷۲۸ق.)، به کوشش العطیشان، ریاض، مکتبه
 العیسیان، ۱۴۱۳ق؛ المسحاج: الجوهری
 (م. ۳۹۳ق.)، به کوشش العطار، بیروت، دار العلم
 للملایین، ۱۴۰۷ق؛ صحیح مسلم بشرح النووی:
 النووی (م. ۶۷۶ق.)، بیروت، دار الکتب العربی،
 ۱۴۰۷ق؛ علل الشرایع: الصدوق (م. ۳۸۱ق.)، به
 کوشش بحر العلوم، نجف، المکتبه الحیدریه،
 ۱۳۸۵ق؛ عون المعبود: العظیم آبادی
 (م. ۱۳۲۹ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه،
 ۱۴۱۵ق؛ العین: خلیل (م. ۱۷۵ق.)، به کوشش
 المخزومی و السامرائی، دار الهجره، ۱۴۰۹ق؛
 غریب الحدیث: ابن سلام الهروی (م. ۲۲۴ق.)، به
 کوشش محمد عبدالمعید خان، بیروت، دار
 الکتب العربی، ۱۳۹۶ق؛ غریب الحدیث: ابن
 قتیبه (م. ۲۷۶ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه،
 ۱۴۰۸ق؛ فتح العزیز: عبدالکریم بن محمد
 الرافعی (م. ۶۲۳ق.)، دار الفکر؛ کتاب الحج: تقریر
 بحث الکلیپاگانی، مقدس، چاپ سنگی؛ الکافی
 فی فقه الامام احمد: عبدالله بن قدامه
 (م. ۲۰ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۴ق؛
 کشف القناع: منصور البهوتی (م. ۱۰۵۱ق.)، به
 کوشش محمد حسن، بیروت، دار الکتب العلمیه،
 ۱۴۱۸ق؛ لسان العرب: ابن منظور (م. ۷۱۱ق.)،
 قم، ادب الحوزه، ۱۴۰۵ق؛ المبدع فی شرح
 المقنع: ابراهیم بن محمد مفلح (م. ۸۸۴ق.)،
 بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ق؛ المبسوط
 فی فقه الامامیه: الطوسی (م. ۴۶۰ق.)، به کوشش
 بهبودی، تهران، المکتبه المرتضویه؛ المبسوط:
 السرخسی (م. ۴۸۳ق.)، بیروت، دار المعرفه،
 ۱۴۰۶ق؛ المجموع شرح المذهب: النووی
 (م. ۶۷۶ق.)، دار الفکر؛ مدارک الاحکام: سید
 محمد بن علی الموسوی العاملی (م. ۱۰۰۹ق.)،
 قم، آل البيت علیهم السلام، ۱۴۱۰ق؛ المستدرک علی
 الصحیحین: الحاکم النیشابوری (م. ۴۰۵ق.)، به

۱. معجم البلدان، ج ۱، ص ۲۱۴؛ معجم متن اللغة، ج ۱، ص ۱۸۳؛
 منتهی الارب، ج ۱، ص ۲۹؛ لغت‌نامه، ج ۳، ص ۲۸۷۳، «اِضْمٌ».
 ۲. معجم البلدان، ج ۱، ص ۲۱۴؛ وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۱۳؛ معجم
 متن اللغة، ج ۱، ص ۱۸۳.

«ضَيْقَهُ» نیز گفته می‌شود.^۱

درباره علت این نام‌گذاری گفته‌اند: هنگامی که سیل در مدینه جاری می‌شد، از وادی قنات می‌گذشت و به وادی بَطْحان، حد فاصل حَرَّة شرقی مدینه تا عقیق، می‌رسید و از آن جا به وادی عقیق صغیر و کبیر، بزرگ‌ترین وادی مدینه که از جنوب و غرب و شمال، این شهر را در برگرفته، سرازیر می‌شد و سپس در منطقه «زَغَابَه» موسوم به «مُجْتَمَع السُّيُول» جمع می‌گشت. آن‌گاه همه این آب‌ها در وادی إِضْم به هم می‌پیوست و از آن جا به دریای سرخ می‌ریخت.^۲

در برخی منابع به نام‌های «سیل إِضْم» و «کوه إِضْم»^۳ برمی‌خوریم که برگرفته از پیشینه تاریخی سیل در وادی إِضْم و کوهی در این وادی است. بر پایه شماری از گزارش‌ها، هنگامی که قبیله خُزَاعَه و جُرْهُم، از قبایل یمن، برای دستیابی به حاکمیت مکه و کعبه، رو در روی هم ایستادند و خُزَاعَه پیروز شد، مردم جرْهُم برای در امان ماندن از تهدیدهای خُزَاعَه، مکه را ترک کردند و در

وادی إِضْم فرود آمدند و بر اثر سیل نابود شدند.^۴

بر پایه روایتی، داستان کشتی گرفتن حضرت رسول ﷺ به پیشنهاد رکانه، کافری از بنی‌هاشم، در این وادی روی داد که به شکست پیاپی رکانه انجامید.^۵ مقصود از «بطن إِضْم» که در کتاب‌های سیره و مغازی در پیوند با «سریه بطن إِضْم» از آن یاد می‌شود، منطقه‌ای در فرودست مدینه میان «ذی خُشْب» و «ذی الْمَرَوَه»، جایی در محل ریزش وادی جزل به إِضْم در ۳۰۰ کیلومتری شمال مدینه، است^۶ که رسول خدا ﷺ شماری از مسلمانان را برای انجام سریه‌ای به فرماندهی ابوقُتاده به آن جا گسیل داشت. در آن مکان، عامر بن أَضْبَط اشْجَعی با دادن تحیت و سلام به شیوه مسلمانان از کنار ایشان گذشت. اما مسلمانان او را بازداشت کردند و مُحَلَّم بن لیثی که در این سریه شرکت داشت، به عامر حمله کرد و وی را کشت. آن‌گاه که رسول خدا ﷺ به سپاهیان رسید، آیه ۹۴ نساء/۴ درباره نادرستی کار آن‌ها بر پیامبر نازل شد.^۷

۵. شفاء النرام، ج ۱، ص ۶۷۹-۶۸۲؛ موسوعة مكة المكرمة، ج ۳، ص ۱.
 ۶. وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۱۴؛ بحار الانوار، ج ۱۷، ص ۳۶۸-۳۶۹.
 ۷. معجم ما استعجم، ج ۱، ص ۱۶۶؛ وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۱۴؛ المعالم الاثیره، ص ۵۰.
 ۸. المغازی، ج ۲، ص ۷۹۷؛ جامع البیان، ج ۵، ص ۳۰۱-۳۰۲؛ الکامل، ج ۲، ص ۲۳۳-۲۳۴.

۱. وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۱۳؛ موسوعة مرآة الحرمين، ج ۴، ص ۸۳۷.
 ۲. تاریخ المدینه، ج ۱، ص ۱۷۲؛ موسوعة مرآة الحرمين، ج ۴، ص ۸۳۷؛ المعالم الاثیره، ص ۲۹.
 ۳. موسوعة مكة المكرمة، ج ۳، ص ۱.
 ۴. معجم ما استعجم، ج ۱، ص ۱۶۶؛ معجم متن اللغة، ج ۱، ص ۱۸۳.

اطعام: غذا دادن به فقیران و مستمندان

از راه قربانی حج یا کفارات آن

واژه اطعام مصدر از ریشه (ط - ع - م) به معنای طعام دادن^۱ و سیر کردن^۲ است. در عرف، طعام به هر خوراک و خوردنی گفته می‌شود.^۳ در کاربرد مردم حجاز، مقصود از طعام، بیشتر گندم بوده است.^۴ گاه به مواد غذایی چون خرما^۵ و جو نیز طعام می‌گفتند.^۶ با توجه به آیات ۲۸ و ۳۶ حج/۲۲ و کاربردهای فقهی اطعام، این واژه در فقه به معنای سیر کردن، خوراندن یا تملیک غذای سیرکننده به دیگری که معمولاً فقیر است، به کار می‌رود.^۷

بر پایه آیه ۱۴ انعام/۶: ﴿هُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ﴾ و آیه ۷۹ شعراء/۲۶: ﴿وَالَّذِي هُوَ يُطْعَمُنِي وَ يُسْقِينِي﴾ خداوند طعام دهنده است. در برخی آیات، اطعام گوشت قربانی حج به مستمندان و نیازمندان سفارش شده است: ﴿وَأَطْعَمُوا

۱. الصحاح، ج ۵، ص ۱۹۷۵؛ المصباح، ص ۳۷۲؛ تاج العروس، ج ۸، ص ۳۷۸، «طعم».
۲. نک: لسان العرب، ج ۱۲، ص ۳۶۳-۳۶۴؛ تاج العروس، ج ۱۷، ص ۴۴۰، «طعم».
۳. معجم مقاییس اللغة، ج ۳، ص ۴۱۰؛ لسان العرب، ج ۱۲، ص ۳۶۳؛ المصباح، ج ۲، ص ۳۷۳، «طعم».
۴. المصباح، ج ۲، ص ۳۷۳؛ لسان العرب، ج ۱۲، ص ۳۶۴، «طعم».
۵. مفردات، ص ۳۰۴؛ النهاية، ابن اثیر، ج ۳، ص ۱۲۶، «طعم».
۶. العين، ج ۲، ص ۲۵؛ مفردات، ص ۳۰۴، «طعم».
۷. اصول السرخسی، ج ۲، ص ۱۵۸؛ مستند العروه، ج ۱، ص ۳۶۷؛ مدارک تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۱۹۳.

◀ منابع

بحار الانوار: المجلسی (م. ۱۱۱۰ق.)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق؛ تاریخ المدینة المنوره: ابن شنبه (م. ۲۶۲ق.)، به کوشش شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۴۱۰ق؛ جامع البیان: الطبری (م. ۳۱۰ق.)، به کوشش صدقی جمیل، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۵ق؛ شفاء الغرام: محمد الفأسی (م. ۸۳۲ق.)، به کوشش مصطفی محمد، مکه، النهضة الحدیثه، ۱۹۹۹م؛ الکامل فی التاریخ: ابن اثیر علی بن محمد الجزری (م. ۶۳۰ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۳۸۵ق؛ لغت‌نامه: دهخدا (م. ۱۳۳۴ش.) و دیگران، مؤسسه لغت‌نامه و دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ش؛ المعالم الاثیره: محمد محمد حسن شراب، دمشق، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ معجم البلدان: یاقوت الحموی (م. ۶۲۶ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ معجم ما استعجم: عبدالله البکری (م. ۴۸۷ق.)، به کوشش السقاء، بیروت، عالم الکتب، ۱۴۰۳ق؛ معجم متن اللغة: احمد رضا، بیروت، دار مکتبه الحیاة، ۱۳۷۷ق؛ المغازی: الواقدی (م. ۲۰۷ق.)، به کوشش مارسدن جونس، بیروت، اعلمی، ۱۴۰۹ق؛ منتهی الارب فی لغة العرب: عبدالرحیم بن عبدالکریم صفی‌پور، تهران، کتابخانه سنائی؛ موسوعة مرآة الحرمین الشریفین: ایوب صبری پاشا (م. ۱۲۹۰ق.)، قاهره، دار الأفاق العربیه، ۱۴۲۴ق؛ موسوعة مکه المکرمة و المدینة المنوره: احمد زکی یمانی، مؤسسه الفرقان، ۱۴۳۰ق؛ وفاء الوفاء: السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، به کوشش محمد عبدالحمید، بیروت، دار الکتب العلمیه.

علی اصغر احمدی

